

Aku Alanen

Luovaan talouteen päästään vain kaikkien alojen luovuuden avulla

Eri aikoina jotkut termit muuttuvat muotitermeiksi ja niitä ryhdytään käyttämään surutta varsinkin mediaseksikkäissä yhteyksissä. Niiden sisältö saatetaan ymmärtää silloin miten vain tai niistä tulee helposti merkitykseltään tyhjiä.

Luovuus on ollut hyvin suosittu käsite. Siihen liittyy ainakin nykyään pelkästään myönteisiä miellelyhtymiä, ja sitä yhdistetään lähes kaikkialle myös talouden piirissä. Kukapa nyt luovuutta vastaan voisi olla. (Paitsi kirjanpidossa ja tilastoissa, joissa siihen liittyy väistämättä jonkinlainen vilunkiin viittaava miellelyhtymä.) Suhtaudun kuitenkin kriittisesti käsitteen ylenmääräiseen käyttöön mm. talouden alojen jakamiseen ”luoviin” ja ”ei-luoviin”. Käsitte-
len artikkelissa **luovien alojen** synnyn taustaa ja käyttötapaa. Pohdin samalla tilastonlaatijan näkökulmasta, voiko luovuutta ja tilastollista toimialaa ylipäänsä yhdistää.

Tausta

Törmäsin termiin pari kolme vuotta sitten ryhtyessäni perehtymään kulttuurin ja kansantalouden vuorovaikutukseen ja kulttuurin rooliin aineettoman pääoman mittaamisessa. Tilastokeskuksessa on alettu penkoa vuorovaikutusta enemmänkin ja luoda asialle myös jonkinlaista perustietokantaa.

Ensimmäistä kertaa termin nähdessäni se tuntui vähän katteettomalta, hypeltä mutta harmittomalta. Sanojahan riittää. Kirjoitinkin siltä pohjalta analyysin, jossa vertasin Suomen ja Englannin talouksien luovuutta tilastojen valossa (Alanen 2004a

http://prod.stat.fi/tup/tieto aika/tilaajat/ta_11_04_luovuus.html). Suomi oli artikkelin laskelmi-

en mukaan luova maa teknologisesti ja Englanti tekijänoikeusaloilla. Suhtauduin artikkelissa aika kielteisesti termin käyttämiseen Suomessa ilman kauhean syvällisiä pohdintoja.

Asiaan paremmin perehdyttyäni olen ruvennut suhtautumaan yhä kielteisemmin käsitteeseen ja katson sen johtavan koko luovuuden käsitteen merkityksen tyhjentymiseen. Poliittisella tasolla se johtaa ajatteluun, jossa luovaan talouteen pääsemiseen riittää, jos vain jollakin alalla ollaan luovia.

Luovat toimialat

Joidenkin kulttuurintekijöiden ja jopa -tutkijoiden piirissä on taipumusta käsittää tai ainakin ilmaista luova-sanana koskevan kapeasti vain taiteellista ja kulttuurista luovuutta.

Yksinkertaisimmillaan luovuus on sitä, että jokin asia tehdään tai ajatellaan uudella tavalla. Toisin toimiminen ja ajattelu ovat siinä olennainen piirre. Todellisuudessa luovuutta on muun muassa teknologista, kaupallista ja sosiaalista eli eri elämänalueilla, kaikilla toimialoilla, kaikissa ammateissa ja kaikissa sosiaalisissa luokissa. Sen olemassa- tai poissaolo pystytään arvioimaan vasta **jälki-, ei etukäteen** kullakin alalla. Mittaritkin ovat ehkä erilaisia eri aloilla.

En ole nähnyt yhtään vakavasti otettavaa tutkimusta tai perustelua siitä, että kulttuuri väistämättä on sen luovempaa kuin joku muu ala. Koko ajatuskin tuntuu vieraalta lukiessa alan arvostettujen tutkijoiden esimerkiksi Mihaly Csikszentmihalyin tai kotimaisista Kari Uusikylän tekstejä. Toki luovuustutkijat hyvin usein käyttävät esimerkkeinä juuri taiteen alueella olevaa luovuutta.

Innostus luovuus-sanana väljään käyttöön meillä ei oletettavasti johdu luovuustutkijoiden vaan anglosaksisen maailman poliittisista keskusteluista. Siellähän puhutaan surutta creativity-termillä missä tahansa ja varsinkin poliittisissa yhteyksissä.

Englantilainen luovien toimialojen keskustelu

Englannin kulttuuriministeriö (DCMS, http://www.culture.gov.uk/creative_industries/) on pyrkinyt aktiivisesti kauppaamaan mm. British Council -verkostonsa kautta luovat toimialat - käsitettä ikään kuin vientituotteena myös muihin maihin. Ja vienti on onnistunut myös Suomeen. Blairin hallitus alkoi käyttää sitä valtaannousunsa jälkeen 1997 poliittis-taktisista syistä erottuakseen keskustalaisena konservatiivien tietoyhteiskunta-käsitteestä ja labourin radikaalimman siiven hallitseman suur-Lontoon alueella käytetystä perinteisestä kulttuurialojen käsitteestä. Jälkimmäisen takana myös Labour-puolue oli aiemmin. Käsitteen käyttöönottoa ei perusteltu muuten kuin poliittisesti eikä sitä tehdä oikeastaan vieläkään muuten. Ko. toimialat (mm. atk-ohjelmointi, media-alat, design-alat ja eräät muut kulttuuriset alat) kehittyivät Englannissa keskimäärin erittäin hyvin aina vuoteen 2001 saakka. Koska sen jälkeen niiden arvonlisäys ja liikevaihto ovat joko laskeneet tai pysyneet paikallaan suhteessa muihin aloihin, on myös sanan poliittinen käyttökelpoisuus vähentynyt taktisesti. Se ei ole estänyt tai ainakaan vielä lopettanut sen käyttöä markkinointimielessä Britannian kulttuuriministeriön julkisissa esiintymisissä. Esim. edelleen taktisesti esitetään kehitys vuosilta 1996–2003, jolloin saadaan suhteellista kasvua, mutta ei vahingossakaan sellaista, jossa lähtövuotena olisi 2000. Kuva olisi silloin ihan toinen. Uuden talouden dotcom-kupla puhkesi samaan aikaan 2000-luvun alussa. Sen osalta on tosiasiat tunnustettu talouselämän piirissä, mutta ei vielä näemmä kulttuuripolitiikassa.

Sisällöllisesti luovat alat -termissä kyse on tekijänoikeustoimialoista ja niiden luovuudesta. Myös DCMS:ssä tuodaan auliisti esiin luovien alojen käsitteen olevan sisällöltään identtinen tekijänoikeusalojen kanssa. Syytä termin vaihtoon ei kuitenkaan kerrota missään avoimesti, joten ainoa syy lienee jo aiemmin mainitsemani mediaseksikkyys. Blairin hallitushan on muutenkin kunnostautunut olemalla hyvin luova erilaisten tunnusten keksimisessä. (DCMS 2005) Englantilaisen kulttuurin tutkimuslehden Journal of Cultural Studies numero 1/2005 (erityisesti Prattin artikkelit) on omistettu kokonaan aiheen ruodinnalle. Englantihan on tuotantora-kenteeltaan erityisen vahva juuri tekijänoikeusaloilla mm. kielensä ja media-alansa ansiosta. Siksi sille on edullista korostaa kyseisten alojen luovuutta. Muutenhan, esimerkiksi teknologisten innovaatiotutkimusten valossa, Englannin talous ei ole kovin luova (Alanen 2004a). On kuitenkin surkeata, jos jossain maassa luovuudella ja innovaatioilla ei olisi käsitteellisellä tai

sisällöllisellä tasolla mitään yhteyttä. Englannissa näin tuntuu käyneen ainakin osin teollisen muotoilun suhteen.

Englannin teollisuuden teknologinen jälkeenjääneisyys on tosin ollut esillä myös sikäläisessä keskustelussa. Keskustelussa on painotettu usein, että Englanti satsaa paljon muotoilun kaltaisiin tulevaisuuden aloihin jättäen perinteisemmän tuotannon muille. On myös kysytty, miksi Englannista on tullut monia luovia tähtidesignereita mutta maan teollisuus on kyvytön hyödyntämään näitä. Kevin McCullagh väittää (<http://www.spiked-online.com/Articles/0000000CB003.htm>), että tilanne ei ole mikään sattuma vaan että brittiläisten muotoilijoiden kova kansainvälinen maine johtuu paradoksaalisesti juuri teollisuuden heikosta tasosta. He ovat joutuneet siirtymään ulkomaalaisten monikansallisten yritysten palvelukseen, koska kotimainen teollisuus ei pysty heitä hyödyntämään. Ja maine on syntynyt juuri näissä kv-yhtiöissä. Kyseinen paradoksi on minusta aidosti kiinnostava ilmiö ja sen syyt tutkimisen arvoisia.

Floridan ratkaisu

Toinen suurta julkisuutta saanut ei luovien vaan luovuuden alojen mittaushanke on ammatteihin perustuva luovaluokka a la Richard Florida. Siinä on kolme suurta tekijää teknologian, koulutuksen ja suvaitsevuu den taso eri aloilla ja ammateissa. Ensisijassa kyse on kuitenkin aluemaantieteestä eikä suinkaan sosiologiasta ja aluepuolella Florida on eittämättä korostanut minustakin tärkeitä asioita USA:ssa. Mallin siirtäminen Eurooppaan ja Suomeen on kuitenkin hankalaa koska aluerakenne on aivan erilainen täällä. Mihin johtaa floridalainen mittaus konkreettisesti tilastojen valossa? Sitä on mitattu kahdeksan eurooppalaisen maan tutkimuksessa. Ainakaan Suomessa tuloksien mukaan floridalaisuus ei ole oikein mielekäs luovuuden alueellisen mittaamisen lähtökohta. Raunion ja Sotaraudan mukaan Floridan 3T (technology, talent, tolerance) mallin mittaaminen antaa kyllä hyvät korrelaatiot seutukuntatason tarkastelussa joidenkin aluemuuttujien suhteen, koska korkean teknologian työpaikat (technology), korkeasti koulutetut (talent) ja ulkomaalaiset (tolerance) sijaitsevat muutamalla kasvavalla kaupunkiseudullamme. Tulos kertoo kuitenkin ehkä enemmän peruslähtökohdista ja resursseista, joita kasvava seutu tarvitsee kuin luovuuden tai suvaitsevuu den roolista menestyvän kaupunkiseudun kehityksessä. (Raunio-Sotarauda, tulossa 2006.)

Kokonaan toinen asia on Floridan käyttöön ottaman luokka-termin historia. Hän itse kertoi *American Demographics* -lehdessä (syyskuu 2004), että päätti luokka-sanankäytöstä vasta tutkimuksensa loppuvaiheessa kahdesta syystä: Hän halusi palauttaa luokka-sanankäytön amerikkalaiseen keskusteluun ja toiseksi sen iskevyyden takia. Hänellä ei siis ollut varsinaisesti teoreettisia perusteita sanankäytölle. Kaikki kunnia Floridan motiiveille. Hänen ratkaisussaan ongelma ei olekaan luokka-sanassa sinänsä vaan luovuuden pohjaamisessa etukäteen ammatteihin. Se on minusta kestämätön samalla tavalla kuin toimialapohja.

Tilastopoliittinen syrjähyppy luokan ja toimialan vertailussa

Tilastopoliittisesti on aivan eri asia liittää luova-termi luokan kuin toimialan määreeksi. Luokka ja sen sisältö on jo perusluonteeltaan paljolti poliittinen ja sosiologinen käsite. Sen käyttö sisältää aina yhteiskuntapoliittisia kannanottoja riippumatta siitä, miten kukin luokkatutkija luokkansa määrittelee. Siksi minusta Floridan luova luokka on tilastopoliittisesti legitiimi käsite, vaikkakin henkilökohtaisesti sen perusteluja kovin hyvinä pidäkään.

Sen sijaan toimiala on luonteeltaan tekninen, neutraali termi, jolla on kansainvälisesti määritellyt luokitteluperustat. Eri tilastoviranomaiset ovat määritelleet ne kriteerit, joiden perusteella eri toiminnot kuuluvat toimialaan. Toimialaluokitukset muuttuvat tietysti (maailmalla ja Suomessa tehdään parhaillaan isoa luokitusuudistusta) ja voivat olla välillä ajastaan jäljessä. Minusta neutraalia toimiala-termiä ei pidä yrittää väkisin tehdä mediaseksikkäämmäksi kuin se on. Parempi pitää se tylsänä mutta luotettavana käsitteenä.

Suomalainen ratkaisu

Suomessa on syytä erottaa kaksi ongelmaa: 1. Voiko jonkun käsitteen muuttaa mediaseksikkäämmäksi, jos se muuten olisi hieman vaikea tai kuiva kuten tekijänoikeusalat. Tässä en näe mitään ongelmaa, jos valittu uusi termi ei aiheuta haittaa tai sekaannusta asialle. 2. Valittu uusi termi on kuitenkin ongelman ydin. Se tekee hallaa koko luovuusasialle ja sen kyseinen käyttö merkitsee koko luovuuden typistämistä. Yhtä hyvillä perusteilla voitaisiin puhua tällöin vaikkapa kivoista aloista tai kauniista aloista.

Suomessa on syytä ymmärtää luova talous ja luovuus laajempaan kuin tekijänoikeuteen liittyvänä – poliittisista tekijöistä nyt puhumattakaan. Jos haluttaisiin luokitella jotenkin toimialat niiden luovuuden mukaan, edellyttäisi se jonkinlaista luovuuden tuotosten ja kaikkien innovaatioiden laaja-alaista (siis ei vain teknologisten innovaatioiden) mittaamista erikseen eri aloilla, koska luovuuskin on erilaista eri aloilla. Siihen ei ole vielä tilastollisia valmiuksia ja ennen sitä on ehkä parempi olla luokittelematta toimialoja edes niiden oman luovuusasteen mukaan.

Tilastomiehen syndrooma

Tilastomiehenä voisin tietysti tehdä kannastani huolimatta hypoteettisen ajatusleikin: Voiko luovuutta mitata ihan oikeasti jotenkin ja mikä voisi olla järkevä mittari? Olen seurannut alan suomalaisten luovuustutkijoiden, esimerkiksi Kari Uusikylän, kriittisiä kannanottoja luovuuden mittaamisen. He tuntuvat suhtautuvan hyvin kielteisesti jopa mittaamisen mahdollisuuteen. Tällöin nähdään koko keskustelun luovuudesta menevän väärille urille, jos kaikkea pyritään mittaamaan. Näkemys on otettava minusta vakavasti, ja luultavasti Uusikylä ja kumppanit ovatkin periaatteessa oikeassa?

Mutta mihinkäs koira karvoistaan eli tilastomies mittareista pääsisi. Tilastomiesten ja -naisten pitäisi tietysti jakaa kaikki ilmiöt kahtia: niihin, joita voidaan ja on mahdollista mitata ja niihin, joita ei voida. Jako tietysti liikkuu ajan myötä, se ei ole staattinen. Vaikkapa sellaiset asiat kuten hiljainen tieto tai heikot signaalit ovat jo luonteeltaan ei-mitattavia ilmiöitä. Jos hiljaisista tietoa pystyy mittaamaan, se muuttuu koodatuksi tiedoksi ja menettää hiljaisen luonteensa.

Yhteiskunnan, EU:n ja poliitikkojen taholta tulee yhä enemmän paineita tilastojen laatijoille: kaikille ajassa liikkuville asioille pitäisi kehittää jokin indikaattori, likiarvo tai proxy kuten hienosti sanotaan. Tilastomiesten ja -naisten pitäisi pysyä tiukkana näiden vaatimusten edessä ja kertoa, mille ilmiöille heidän mielestään voi rakentaa indikaattorin ja mille ei.

Aidon luovuuden alan mittarin tilastopohja

Jos kuitenkin tehdään arveluttava ajatuskoe ja pyritään vastaamaan kysymykseen jotenkin: Mitkä voisivat olla yksittäisiä tilastomittareita, joiden pohjalta voitaisiin jakaa aloja mielekkäästi luoviin ja ei-luoviin?

Vuonna 2003 Tilastokeskuksen työssäkäyntilukujen valossa Suomen luovin toimiala oli siivousala ja siivousammatit. Siellä ulkomailla syntyneiden osuus oli korkeampi kuin millään muulla alalla eli 8,9 %. (Ravintola-ala oli kakkonen) Ulkomaalaisten osuutta pidetään yleensä suvaitsevuu den ja erilaisuuden hyväksymisen mittarina. Kaikki kunnia siivousalalle, siellä varmaankin on enemmän suvaitsevuu tta kuin muualla, mutta tulos ei taida oikein olla mieleinen luovien alojen käsitteen markkinoijille. Tai voihan olla, että siivoaminen on todella luovinta toimintaa.

Toinen esimerkki on koulutuksen osuus eri työpaikoilla. Kaikkein korkein koulutusaste oli lukioissa, tilintarkastuspalveluissa ja neuvoloissa.

Kolmas mittari voisi olla kiireen kokeminen työpaikoilla. Kiire on tehokasta luovuuden tapamispolitiikkaa. Toimialatasoisia mittareita ei kuitenkaan ole.

Innostavalla työilmapiirillä sekä toimintaympäristön pitkäjänteisyydellä ja kärsivällisyydellä on ratkaiseva merkitys innovaatioiden syntymiseen. Näin todetaan tuoreessa tutkimuksessa, jossa selvitettiin, millaisissa ympäristöissä Suomalaisen Insinööriyöpalkinnon saaneet henkilöt ja työryhmät ovat työskennelleet ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet innovaatioiden syntymiseen.

Epäonnistumisten hyväksymisestä ei taida löytyä mitään todellista käyttäytymisindikaattoria, ellei nyt toimialan irtisanomisten määrän lisääntymistä pidetä kään teisenä mittarina. Silti epäonnistumisten hyväksymistasoa eri toimialoilla ja ammateissa voisi pitää hyvänä mittarina, jos kyselyjä asiasta tehtäisiin.

Miten mitataan sitä, että luovuus vaatii ajatusten kypsytelyä eri ihmisillä eripituisia aikoja? Pitäisi löytyä mittari, joka kertoo, onko ihmisten mahdollista kypsyä eri vauhdissa siis omassa vauhdissaan. Jos tällainen mittari löytyisi, siinä olisi luovuustutkimus ihan uudella tasolla. Tuntuu ainakin tällä hetkellä utopialta.

Toinen asia on, voiko edellä mainittuja yksittäisiä mittareita yhdistää. Florida-tyyppisen yhdistelmän teko on tilastollisesti vielä vaativampaa.

Mielipidemittarit

Voiko sitten mielipiteiden pohjalla rakentaa luovuusmittareita? Luovuudelle myönteisten asenteiden määrä esim. epäonnistumisten hyväksyminen toiminnassa voi kertoa jotain siitä, miten luovuusasenteet ovat kehittyneet koko väestön parissa. Siinä mielessä asennemittaus on selvästi mielekkäämpää kuin toimiala-pohjainen mittaus. Asennemittaukseenkin liittyy monia ongelmia, vaikka kysymykset ehkä olisivatkin oikeita ja valideja. (Siitä, ovatko ne oikeita, emme tiedä nyt mitään). Ensinnäkin yhteiskuntaluokkaa on vaikea hyväksyä muodostettavan vain asenteiden pohjalta. Siihen tarvitaan yleensä jotain muutakin. Toiseksi etukäteisasenne ei luovuuden mittaamisessa riitä. Pitäisi päästä mittaamaan, miten asenteen käy, kun se joutuu reaali-elämän paineiden alle: onko siitä tullut luovaa toimintaa. Tätä voidaan mitata vain esimerkiksi laajojen innovaatiomittausten avulla eli vasta jälkikäteen. Parhaimmillaan asennemittaukset voivat kertoa ehkä jotain asenteiden kehityksen suunnasta mutta eivät määrystä. Kolmanneksi on eri asia kysyä miten suhtautuu oman epäonnistumisensa oikeuteen kuin muiden mahdollisuuksiin epäonnistua.

Suomalaiselle asenneilmastolle ja talouspolitiikan hoidolle, yritysstrategialle sekä myös julkisen vallan talouden hoidolle on kuvaavaa, että luovat asenteet ovat vähentyneet ainakin RISC Monitorin 2005-kyselyn mukaan. (Tulos on mielekäs, jos kysymykset olivat järkeviä ja oikeita.) Siis ainakin asennetasolla maassamme harjoitettu politiikka olisi ollut luovuutta tappavaa.

Yhteenveto

Yhteenvetona voidaan todeta, että ei ole mielekästä käyttää ”luovat alat” -käsitettä, ellei samalla perustella, millä tavalla jotkut alat ovat luovia ja toiset eivät. Ainakaan toistaiseksi ei mittaamiselle tunnu löytyvän mielekkäitä mittareita. Vain luovuuden edellytyksiä ja ympäristöjä voidaan ja kannattaa mitata laajemmin määrällisesti. Ihan järkevää on samoin puhe alueen luovasta kapasiteetista tai siitä, että jonnekin on keskittynyt luovaa potentiaalia eli luovia

ihmisiä. Alueen ilmapiiri ja talouden rakenteet voivat olla luovuutta edistäviä tai niitä jarruttavia useimmiten yhtä aikaa.

Jos kyseisiä ilmiöitä halutaan jotenkin ryhmitellä, käyttäisin itse ”luovien alojen” tilalla mieluummin sellaisia tylsiä ja epäseksikkäitä nimiä kuin esimerkiksi tekijänoikeustoimialat (Alanen 2004b http://prod.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_12_04_tek_oikeus.html) tai kulttuuriset toimialat (Alanen 2004c http://prod.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_10_04_kulttuuri.html).

Sen sijaan luova talous on erittäin hyvä poliittinen tunnus ja tavoite, kunhan muistetaan, että siihen päästään vain kaikkien alojen luovuuden kautta. Ei hyödytä, jos maassa vain joidenkin alojen katsotaan omaavan edellytyksiä luovuuteen. Toki käytännössä kussakin maassa tilanne on useimmiten tällainen. Me emme vain tiedä etukäteen, missä vaiheessa eri alat ovat luovia ilman perusteellisempaa analyysiä. Voi myös käydä niin, että jos ei-luoviksi katsotut alat eivät kehity, ne estävät luovina pidettyjen alojen kehityksen. Vaarana on myös veikata ihan väärää hevosta. Se, ja miten eri alat voivat tulla luoviksi, on taas ihan toisenlaisten artikkelien tehtävä.